

CRITICAL RECEPTION OF EXISTENTIAL PROSE OF THE INTERWAR DECADES IN UKRAINIAN LITERARY CRITICISM

Devdiuk Ivanna

Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor

ORCID ID 0000-0003-3435-4694

V. Stefanyk Precarpathian National University

Shevchenko St., 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

dev.ivanna@gmail.com

The article deals with peculiarities of critical experience of existential problems in the interwar Ukrainian prose works. The topicality of the article is caused by the lack of special studies on this problem. Its purpose is to determine the evolution and stages of the scientific-critical reception of existential discourse in the Ukrainian writing of the named period. In the course of the analysis it has been revealed that the first positive reviews, which emphasize the intellectual and psychological dominant of the works, date back to the twentieth years marked by the relative freedom of self-expression. From the 1930s to the end of the 1980s the works of modernist writers almost completely disappear from the scientific and reading space. In this paper it is emphasized a situation in a totalitarian society where criticism, serving the dominant ideology, acquires the characteristics of a political structure. Ignoring the fact of the functioning of modernism in Ukrainian culture meant a simultaneous turning away from the manifestations of artistic representation of individual existence. Artificially interrupted process has been compensated by literary studies of the representatives of Ukrainian diaspora which underline a high level of prose works by M. Khvylovy, V. Pidmohylny, V. Domontovych etc., their congeniality with European writing. The third stage dates back to the nineties and continues to this day. It is marked by the study of Ukrainian literature from the point of view of the latest methodologies. One of the research areas is reading texts in the projection of the philosophy of existence. The analysis of critical works proves the notable progress of our scholars towards the comprehension of existentiality as a historically and culturally determined phenomenon in the Ukrainian art space. Existential discourse is unanimously regarded as an organic component of modernist processes, marked by the shift of attention from the external reality to the internal life. of The literary critics active search has resulted both in the diversity of the scientific and methodological spectrum of research and the broadening of the visions of the artistic and aesthetic context in which this discourse operates.

Key words: *interpretation, theoretical aspect, national being, subjectivity, intellectualism.*

КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ПРОЗИ МІЖВОЄННИХ ДЕСЯТИЛІТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Девдюк І.

Кандидат філологічних наук, доцент,

ORCID ID 0000-0003-3435-4694

Прикарпатський національний

університет ім. В. Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

dev.ivanna@gmail.com

© Devdiuk I., 2020

У статті розглянуто особливості критичного осмислення екзистенційної проблематики у прозі 20–30-х років минулого століття. Актуальність розвідки викликана відсутністю спеціальних досліджень, присвячених названій темі. Її мета полягає у виявленні наповнення та динаміки науково-критичної реценції екзистенційного дискурсу в українському письменстві означеного періоду. У ході аналізу встановлено, що перші позитивні відгуки, в яких акцентовано інтелектуально-психологічну домінанту творів, припадають на 20-і роки, позначені відносною свободою вираження думки. Починаючи з 30-х і аж до кінця 80-х років, доробок митців-новаторів майже повністю зникає з наукового й читацького простору. У статті підкреслено характерну для тоталітарного суспільства ситуацію, коли критика, прислужуючи панівній ідеології, набуває ознак політичної структури. Ігнорування радянським літературознавством факту функціонування модернізму в українському культурно-мистецькому просторі означало одночасне відвернення від проявів художнього репрезентування індивідуальної екзистенції. Штучно гальмований процес компенсують літературознавчі студії представників української діаспори, в яких відзначено високий художній рівень текстів М. Хвильового, В. Підмогильного, В. Петрова-Домонтовича та ін., їхню спорідненість із європейською літературою. Третій етап бере початок у 90-і роки і триває до сьогодні. У контексті критичного прочитання літературних текстів із позицій новітніх методологій активізується вивчення творів у проекції філософії існування. Огляд праць доводить відчутний поступ наших науковців на шляху освоєння екзистенційності як історично й культурно зумовленого явища в українському мистецькому просторі. Екзистенційний дискурс односторонньо розцінюється вченими як органічна складова модерністських процесів, позначених зміщенням уваги із зовнішньої дійсності на сферу внутрішнього буття. Результатом активних пошуків дослідників стало як урізноманітнення науково-методологічного спектру досліджень, так і розширення візії художньо-естетичного контексту, в якому функціонує вказаний дискурс.

Ключові слова: інтерпретація, теоретичний аспект, національне буття, суб'єктивізм, інтелектуалізм.

Вступ. Доступ до надбань світової науки, що відкрився перед українськими науковцями в останні десятиліття, активізував процес критичного прочитання та перепрочитання художніх текстів із позицій новітніх методологій та практик. Одним із провідних інтерпретативних напрямів став розгляд творів у проекції філософії існування, яка також довгий час залишалася на периферії гуманітарних вчень. Ігнорування радянською критикою самого факту функціонування модернізму в українському культурно-мистецькому просторі означало одночасне відвернення від проявів художнього репрезентування індивідуальної екзистенції. У радянському літературознавстві склалася характерна для тоталітарного суспільства ситуація, коли критика, прислужуючи панівній ідеології, підносилася «в ранг мало не політичної структури» [1, с. 26]. Тож усе, що розходилося з офіційними догмами, сприймалося як художньо недосконале й навіть вороже. Виправлення цієї ситуації стало можливим лише після повалення більшовицького режиму та здобуття Україною незалежності. Завдяки зусиллям вітчизняних літературознавців, істориків літератури, мистецтвознавців, культурологів, філософів, маємо нині багатий арсенал різножанрових студій, які доводять органічну спорідненість ідейно-естетичних концептів нашого письменства з постулатами ексистенціалістської філософії. Як показує аналіз, лівова частка досліджень присвячена міжвоєнному періоду, осмислення якого дає ключ до розуміння сучасних тенденцій у словесному мистецтві.

Заявлена у статті проблема частково розглядалась у працях Світлани Журби [2], Ірини Куриленко [3], Володимира Мельника [4], Наталії Михайловської [5], Раїси Мовчан [6], Олени Муслієнко [7], Олени Титар [8], Світлани Хопти [9], Жани Яшук [10] та ін. Попри відчутний поступ науковців, спеціальні студії відсутні. Сьогодні

виникає необхідність систематизації літературознавчого доробку дослідників, що й зумовлює **актуальність** поданої розвідки. Її **мета** полягає у з'ясуванні наповнення та динаміки науково-критичної рецепції екзистенційних тенденцій в українському письменстві міжвоєнних десятиліть. **Об'єктом** статті є праці вітчизняних літературознавців, в яких здійснено критичне осмислення екзистенційної проблематики у творах означеного періоду, її **предмет** – інтерпретація екзистенційного дискурсу міжвоєнної прози на різних етапах розвитку української науки про літературу.

Теоретико-методологічною основою розвідки є рецептивно-комунікативний підхід, згідно з яким критика постає як форма індивідуальної реакції, що детермінується суб'єктивним сприйняттям, є результатом суб'єктивних суджень реципієнта. Резонуючи «з тим середовищем, яке критик представляє», вона є співучасницею епохи й одним із компонентів образу цієї епохи [1, с. 26], тож не претендує на абсолютність і самодостатність, є відносним тлумаченням. Виходячи з таких міркувань, ті чи інші літературні явища розглядаємо як комунікативний акт між автором і адресатами, індивідуальна свідомість яких формувалася в певних соціально-політичних і культурно-історичних середовищах.

Результати дослідження та їх обґрунтування. Перші дописи, в яких зроблено спроби об'єктивного поцінування новаторських тенденцій у творах письменників пореволюційної генерації припадають на 20-і роки, позначені відносною свободою вираження думки. Це засвідчують рецензії й зауваги П. Єфремова, С. Єфремова, М. Муся, А. Ніковського, М. Степняка, М. Чиркова та ін., в яких акцентовано інтелектуально-психологічну доміанту творів В. Підмогильного, М. Хвильового, Є. Плужника та ін. Так, П. Єфремов, аналізуючи ранню прозу В. Підмогильного, пише про нього як про митця, що «стоїть на варті страждання», кидаючи «своїми самотниками» виклик оточенню «гнилих людей» [11, с. 96–97]; С. Єфремов відзначає наявність у ній психологічних експериментів, вказує на подібність таланту молодого прозаїка до манери Достоевського [12, с. 521]; М. Степняк називає твір «крупною подією в нашій літературній дійсності» [13, с. 96], А. Ніковський вказує на літературність підходу автора «Міста» до проблеми місто – село, відносить твір, поруч із «Недугою» Є. Плужника та повістю «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича, до великоформатної прози, яка засвідчує зрілість української літератури [14]. І хоча позитивні відгуки розчинялися в океані тотального негативу, вони все ж мали місце. Починаючи з 30-х і аж до кінця 80-х років, доробок митців-інтелектуалів подається або у спотвореному радянською ідеологією світлі, або ж зовсім зникає з наукового й читацького простору.

Штучно гальмований процес національно-духовного розвитку в Україні компенсували літературознавчі студії представників української діаспори, серед яких напрацювання Ю. Бойка, П. Голубенка, Г. Костюка, Ю. Лавріненка, М. Ласло-Куцок, О. Тарнавського, Ю. Шереха, М. Шкандрія та інших. Належно поцінуючи прозу В. Підмогильного, В. Домонтовича, М. Хвильового та ін., науковці відзначають її європейськість, вказують на іронічно-інтелектуальну структурованість, філософський підтекст, яскраво виражену тенденцію до піднесення індивідуального на рівень загальнолюдського тощо. Г. Костюк, зокрема, у післямові до роману «Місто» пише, що «це була наскрізь модерна проза з оригінальними образами і психологічними колізіями», називає твір першим «романом європейського рівня» [15]. В оцінці Ю. Шереха роман постає «конкретним і многогранним» [16, с. 331], все ж більш оригінальною дослідник вважає «Невеличку драму», бачачи в ній передекзистенціалістські тенденції, суголосні з «Нудотою» Ж.-П. Сартра [16, с. 340]. І хоча автор застерігає від перебільшення зв'язку між цими творами, важливість наведеного зіставлення значуща, адже є чи не першим публічним визнанням спорідненості прози В. Підмогильного з літературним явищем, яке в Європі лише набирало обертів.

Закономірно, що вітчизняний критичний дискурс екзистенційної прози, який бере свій відлік в 90-х роках минулого століття, розпочинається зі студій, присвячених В. Підмогильному. Такими є передмови В. Мельника та В. Шевчука до видання творів прозаїка за 1991 та 1993 відповідно (у роботі посилаємося на передрук частини передмови В. Шевчука за 2003 р.). В. Мельник, зокрема, пише про вплив екзистенціалізму на «Повість без назви», переконливо аргументуючи свою думку тим, що у період її створення В. Підмогильний перекладав роман А. Мальро «Умови людського існування» [17, с. 20], який вважається одним із перших взірців літературного екзистенціалізму, що й позначилося на художньому мисленні і творчій манері українського автора. Серед прикметних ознак твору він називає філософічність, зміщення уваги із зовнішньої сфери на внутрішнє буття індивіда, акцентуація випадковості людини у світі, її безпомічності і приреченості тощо. У пізніше виданій монографії, розвиваючи наведені тези, науковець розглядає прозу В. Підмогильного у світлі філософії С. К'єркегора, вдається до зіставлень окремих епізодів із концепціями Ж.-П. Сартра й А. Камю тощо [18].

В. Шевчук своєю чергою, аналізуючи доробок письменника крізь призму основних постулатів екзистенціалізму, відносить твори В. Підмогильного до класичних зразків цього напрямку [19, с. 356]. У «Повісті без назви» відомий прозаїк бачить тенденції, суголосні з манерою філософування Г. Сковороди, а в Городовському прочитує риси абсурдного героя А. Камю, втілені в образі Сізіфа з есе «Міф про Сізіфа» [19, с. 362]. Відгомін філософії існування дописувач знаходить і у творчості інших авторів періоду, зокрема Є. Плужника, М. Івченка, М. Хвильового, із сумом констатує факт штучного згасання проблесків «вільного естетичного мислення», яке було загнане «в прокрустове ложе офіційної заангажованості» [19, с. 356]. У більш сприятливих умовах, як далі проводить думку В. Шевчук, письменники 20-х могли б постати в одному ряду з визнаними метрами європейської екзистенціалістської прози, а саме А. Мальро, А. Камю, Ж.-П. Сартром та ін. виправлення цієї несправедливості стає одним із головних завдань українського літературознавства на межі ХХ – ХХІ століть.

Наукові пошуки у вказаному напрямку вимагали системно-цілісного підходу, який полягав у відновленні всіх імен і ланок у їх сукупності та взаємопов'язаності. З іншого боку, до осмислення літературних явищ необхідно було підходити з урахуванням надбань світової теоретико-методологічної думки новітньої доби, що вступила у постмодерну фазу. Наполегливі зусилля наших дослідників на шляху «видобування істини» (В. Дончик) дали свої результати, підтвердженням чого стали монографії Т. Гундорової (1997) та С. Павличко (1997, 1998), в яких українська модерністська література, розглянута у світлі новітніх методологій, постає як самостійне й самоцінне явище європейської культури. Важливо, що в контексті названих досліджень увагу звернено на екзистенційні концепти, які тлумачаться як сутнісний компонент і джерело художньо-модерністського мислення наших авторів.

Фундаментальним положенням праці Т. Гундорової, яке вибудовується у полі постмодерної інтерпретативної парадигми, є теза про різнобічність та багатозначність модернізмів, а, отже, правомірність існування його різних форм і проявів, у тому числі й передусім національних [20, с. 7]. Розглядаючи український модернізм у такій проекції, авторка акцентує на його перехідності й суб'єктивності як визначальних чинників формування нової свідомості й творення іншої літератури. З-поміж виокремлених Т. Гундоровою дискурсів раннього модернізму (ніцшеанський, фрейдистський, утопічний, еретичний, феміністичний тощо) вписано також екзистенціальний, художнє проявлення якого ілюстровано на матеріалі творчості В. Винниченка, зокрема романі «Записки кирпатого Мефістофеля». Серед знакових рис, які споріднюють головного персонажа Михайлюка з екзистенційними героями, авторка називає самотність, нігілізм, переживання настроїв туги, огиди, нудьги; роздвоєність, а то й «надтріснутість» свідомості, що розривається між духовним і тілесним. Образ суперраціонального героя наштовхує дослідницю на

проведення паралелей між персонажами В. Винниченка і Ж.-П. Сартра, характерною ознакою яких є гарячковість свідомості, здатність переходити «зі світу реально-причинного на магічний» [20, с. 431]. Судячи з наведених тлумачень, В. Винниченко постає одним із перших творців образу маргінального героя як людини часу. Саме така модель пізніше набуває розгортання й поглиблення у творах В. Підмогильного, В. Домонтовича, М. Хвильового, Є. Плужника та ін. Праця Т. Гундорової, попри її зосередженість лише на ранньому етапі модернізму є, за висновками Р. Мовчан, «методологічно важливою для осягнення інших періодів українського модернізму, особливо 1920-х років» [6, с. 12], що обумовлює її науково-теоретичну значущість.

У монографії С. Павличко охоплено більш об'ємний у часово-просторовому аспектах літературно-мистецький діапазон, починаючи з раннього етапу модернізму й завершуючи (у другій редакції книги за 1999 рік) модерністичними рухами на Заході в 60-70-і роки. Особливість праці полягає в тому, що аналіз українського модернізму здійснено у проекції діалогу-дискусії з народництвом, відповідно увага авторки зосереджена на «внутрішньому житті й внутрішніх конфліктах самої літератури» [21, с. 19]. На цьому тлі розглянуто такі репрезентативно-змістові модифікації нових віянь, як естетизм, фемінізм, ніцшеанство, фройдизм, нігілізм, урбанізм, сексуальність тощо. Увагу привертає виокремлений у дослідженні екзистенціальний дискурс. Його розгортання відстежується на матеріалі філософсько-інтелектуальних текстів В. Петрова й В. Підмогильного, де людина, як підкреслено, постає «з її універсальними проблемами [...] поза історією й суспільним буттям» [21, с. 215]. Авторка вказує на характерну для творів перевагу ідеї (думки) над формою, дискусії над дією, а, отже, певну штучність та схематичність сюжету, що загалом вписується у жанрову парадигму філософсько-інтелектуальної прози. Звернення українських письменників до наведеного нарративного типу дослідниця справедливо обґрунтовує тим, що в ситуації панування ідеології, яка підпорядковувала, а пізніше й нівелювала процеси модернізації, філософування «виявляється єдиним способом говорити правду» [21, с. 210], водночас завуалювати її, приховати від пильного ока цензури. Саме у філософичності, яка розходилася із традиційним принципом соціальної об'єктивації дійсності, полягає новаторство авторів, їхня спорідненість із європейськими представниками екзистенціалістської літератури.

Після виходу у світ монографії С. Павличко, яка викликала бурхливий резонанс серед інтелектуальної спільноти, були остаточно зняті табу на теми, що ще недавно викликали сумніви та перестороги. До таких можна віднести і проблему художньої експлікації екзистенційних мотивів, яка отримала потужний імпульс для поглибленого студіювання. Навіть поверховий огляд літературознавчої критики кінця минулого – початку нинішнього століття виявляє значну кількість різноаспектних розвідок, зосереджених на критичному осмисленні прози міжвоєнних десятиліть у світлі ідей екзистенціалістської філософії.

Етапним явищем у цьому процесі стали дисертації Ж. Ящук (1998) та Н. Михайловської (1998), в яких обґрунтовано теоретико-методологічний інструментарій вивчення екзистенційної літератури. Ж. Ящук, зокрема, відстежує вплив екзистенційності на формування поетики творів Є. Плужника, В. Стуса, І. Калинця та ін. на рівні художньо-естетичного методу [10]. Спираючись на теоретико-методологічні концепції філософії існування, викладені у працях українських та зарубіжних мислителів, дослідниця простежує передумови виникнення екзистенціалістського мислення в Україні. Наукову цінність мають виокремлені у дисертації якісні й структурні характеристики категорій екзистенційної естетики, а саме ліричний герой, «буття-сюжет», «буття-ситуація», «буття-переживання», екзистенційний характер конфлікту. Аналіз специфіки їхнього втілення в художніх текстах підводить до висновку про залежність естетики творів від наявності екзистенційно-категоріальних елементів.

Н. Михайловська розглядає розвиток української філософської думки в історичній перспективі на тлі світових процесів [5]. У ході дослідження авторка висуває тезу про екзистенційний характер вітчизняного філософування, його зумовленість специфікою національної ментальності, в основі якої – християнські цінності. Свої умовиводи Н. Михайловська вибудовує на базі аналізу філософського і творчого доробку українських мислителів та письменників XIX–XX століть. Дослідниця акцентує на одностадіальності українського екзистенціалізму з європейським, що свого апогею набуває в 30-50-х роках XX століття. Серед його українських adeptів називає В. Винниченка, В. Підмогильного, М. Хвильового, Т. Осьмачку, у творах яких відстежує мотиви абсурду, бунту, загубленості у світі, пошуку втраченої гармонії, згубного впливу процесів механізації тощо. Ці та інші ознаки засвідчують типологічну спорідненість філософсько-інтелектуального дискурсу українських текстів із європейським варіантом атеїстичного екзистенціалізму, репрезентованого Ж.-П. Сартром і А. Камю [5, с. 12]. Праця Н. Михайловської, як і вище аналізовані студії В. Мельника, В. Шевчука, Т. Гундрової, С. Павличко, Ж. Ящук та ін., створені у перші роки незалежності, відкрили шлях для оприявлення екзистенціалізму як повноцінного світоглядно-естетичного явища, що сприяло подальшому критичному осмисленню його функціональності в нашому письменстві.

На це вказують різноаспектні розвідки, чисельність яких в останні десятиліття відчутно зросла. Окремо виділимо дослідження, в яких художня актуалізація концептів «екзистенційність», «екзистенціальність», «екзистенціалізм» є предметом безпосереднього наукового студіювання. Серед таких відзначимо напрацювання Ю. Бондаренка, С. Журби, І. Куриленко, З. Лановик, Т. Мейзерської, Л. Назаревич, О. Полюхович, Т. Ткаченко, Г. Токмань, С. Хопти та ін. Поруч зі студіями загального характеру створено чимало спеціальних розвідок, присвячених вивченню проблем екзистенційності у доробку тих чи інших авторів, до прикладу В. Винниченка (Г. Бежнар, О. Петрів, Г. Сиваченко), В. Підмогильного (М. Васьків, О. Галета, Є. Лепьохін, Н. Луцій, В. Мельник, Н. Монахова, Л. Пізнюк, О. Титар, О. Філатова, О. Харлан, В. Шевчук, О. Юречко), М. Івченка (Н. Акулова), В. Петрова-Домонтовича (М. Хороб, М. Гірняк), М. Могилянського (Н. Гноєва), Є. Плужника (Н. Гноєва, Г. Токмань), М. Хвильового (В. Агеєва, Т. Кононенко, О. Муслієнко), О. Слісаренка (І. Шкоріна) та ін.

Проблеми екзистенційності широко розглядалися нашими вченими у площині осмислення дотичних контекстів, зокрема, концептуальних засад особистого й національного буття (Г. Кудря, С. Луцій, В. Зенгва, В. Панченко, О. Романенко, В. Шейко); модерністських процесів (О. Боярчук, С. Журба, О. Журенко, Р. Мовчан, М. Моклиця, Г. Яструбецька); жанрово-стильових пошуків українських авторів (В. Агеєва, Л. Сенік, Л. Кавун, Н. Мариненко, С. Жигун, С. Ленська, І. Жиленко), феміністичних і гендерних тенденцій (В. Агеєва, Т. Гундрова, Л. Демська-Будзуляк, С. Жигун, Н. Зборовська, М. Крупка, Н. Собецька) та ін.

Цей далеко не повний перелік демонструє відчутний поступ науковців нового тисячоліття на шляху освоєння екзистенційності як історично й культурно зумовленого явища в українському мистецькому просторі. Результатом активних пошуків дослідників стало урізноманітнення науково-методологічного спектру досліджень, а також розширення візії художньо-естетичного контексту, в якому функціонує вказаний дискурс, що демонструє предметно-тематичний діапазон розвідок. Г. Токмань, до прикладу, розглядає питання методики викладання української літератури в старшій школі, беручи за основу екзистенціалістську концепцію [22]; Ю. Бондаренко досліджує проблему національної парадигми українського літературного екзистенціалізму, слушно акцентуючи на поєднанні в ній національного й екзистенціального як базових засад художнього мислення наших авторів [23]; Т. Мейзерська відстежує прояви філософії екзистенціалізму в поетичній творчості молодомузівців [24]; З. Лановик зупиняється на аналізі дихотомії матеріального й духовного у світлі біблійної герменевтики екзистенціалізму [25];

Л. Назаревич вдається до студіювання малої прози кінця XIX – початку XX століття крізь призму ідей екзистенціалізму, переконливо обґрунтовуючи вихідну тезу про екзистенційність як філософську та художньо-естетичну домінують письменників зламу віків [26]; С. Журба зосереджується на екзистенційному інтертексті українського інтелектуального роману 20-х років XX століття, у світлі якого аналізує антропологічну модель буття людини у прозі авторів вказаного періоду [2]; І. Васишин свій науковий інтерес спрямовує на вивчення екзистенціальної парадигми у творчості українських еміграційних письменників середини XX століття [27], І. Жиленко здійснює типологічне зіставлення екзистенціальних мотивів в оповіданнях О. Бабія та О. Толстого, на основі чого доходить аргументованого висновку про випередження ними розвитку «екзистенціалізму у світовій літературі» [28, с. 55].

Окрему увагу привертає дисертаційна робота І. Куриленко, в якій досліджено екзистенціалістську модель українського інтелектуального роману 20-х років XX століття [3]. Об'єктом вивчення розвідки є проза В. Домонтовича, М. Могиланського, В. Підмогильного, Є. Плужника та ін. – письменників, художній світогляд яких позначений екзистенціальним мисленням. Спираючись на праці представників філософії існування, І. Куриленко простежує особливості художньої репрезентації ключових екзистенціалів, при цьому акцентує на закономірності їхнього функціонування в літературі післяреволюційного періоду. Ідейно-тематичне наповнення творів, які сфокусовані на особистісній проблематиці, актуалізується авторами в інтелектуально-філософській площині, що тяжіє до поліфонічності та ігрового начала. Такі ознаки дають право віднести вище названих авторів до «концептуальних мислителів екзистенціального спрямування» [3, с. 18] з яскраво вираженою специфікою екзистенціального філософування.

Високим рівнем наукового узагальнення позначена дисертація С. Хопти, в якій в контексті вивчення парадигми екзистенціалізму в українській прозі кінця XX століття досліджено риси модерного екзистенційного дискурсу як передумови постмодерного [9]. Здійснюючи систематику художніх образів та характеристик на матеріалі прози О. Шпитка, М. Яцкова, В. Домонтовича, В. Підмогильного, Є. Плужника, авторка виокремлює такі основні тенденції характеротворення доби модерну, як ніцшеанський імморалізм, фрейдівське біологічне начало, екзистенційно-індивідуальне сартрівське відречення, абсурдний бунт А. Камю, ясперсове морально-етичне трансцендентне тощо. Таким чином, дотримуючись започаткованої попередніми дослідниками стратегії всеохопності, С. Хопта репрезентує український екзистенціалізм як цілісний процес, типологічно споріднений з європейським, водночас позначений яскраво вираженою національною самобутністю.

Системно-порівняльний підхід покладено в основу дисертаційної роботи О. Романенко, зосередженій на виявленні культурно-художнього типу людини у прозі представників Розстріляного відродження [29]. Дослідження естетичних основ репрезентації індивіда в різножанрових творах періоду підводить до узагальнення про оприявлену в текстах еволюцію від символічно-умовного моделювання характеристик до роздвоєного та інтелектуального [29, с. 18]. Саме через засоби інтелектуалізації свідомості персонажів імплементується нова концепція людини, сформована у 20-х роках минулого століття. Найбільш яскравими її виразниками О. Романенко називає М. Івченка та В. Підмогильного, романи яких тяжіють до епічності та широти художнього узагальнення.

Віхою в літературознавчій науці стала монографія Р. Мовчан, в якій аналізовано специфіку ідентифікації модернізму в українській прозі 1920-х років [6]. Дослідниця зупиняє увагу на провідних стилевих та світоглядно-естетичних тенденціях доби, які розглядає в контексті європейського письменства. Важливою в роботі є акцентуація зв'язку літературно-критичного дискурсу зрілого модернізму з осмисленням природи мистецтва, його ролі й функцій. Наявність екзистенційних

мотивів в українській літературі окресленого періоду Р. Мовчан аргументовано співвідносить із процесами самопізнання та самореалізації, пошуками точки оперття.

У проблемному полі екзистенційності виконано дослідження О. Полюхович [30], присвячене вивченню феномена відчуження у творах українських митців 20-40-х років минулого століття. Зосереджуючись на специфіці оприявлення концепту «алієнація» в конкретних текстах, авторка акцентує на культурно-історичній зумовленості його смислових конотацій. Широке культивування теми відчуження О. Полюхович справедливо пояснює намаганнями тогочасної інтелектуальної спільноти «дистанціюватися від офіційного метанаративу та запропонувати альтернативну візію» [30, с. 16].

Свідченням невичерпності, а, отже, актуальності літературознавчого осмислення проблем людського існування, є недавно захищена докторська дисертація Т. Ткаченко «Онтологічно-екзистенційний дискурс української малої прози кінця XIX – XX століть» [31]. Застосовуючи системний підхід, дослідниця на матеріалі малої прози столітнього зрізу репрезентує вітчизняне словесне мистецтво у розмаїтті його формо-змістових проявів і трансформацій, доводячи тезу про цілісність українського письменства як безперервного процесу, в якому відзеркалено національне буття українців, їхнє прагнення до соборності та незалежності.

Висновки. Таким чином, у результаті вивчення критичної рецепції екзистенційного дискурсу міжвоєнної прози встановлено, що екзистенційність одногосло розцінюється літературознавцями як органічна складова модерністських процесів, позначених зміщенням уваги із зовнішньої дійсності на сферу внутрішнього буття. У статті виділено три етапи критичного осмислення екзистенційних тенденцій у творах означеного періоду. Перші позитивні зауваги, в яких акцентовано інтелектуально-психологічну домінанту прози, припадають на 20-і роки. Починаючи з 30-х і аж до кінця 80-х років, доробок митців-новаторів майже повністю зникає з наукового й читацького простору. У статті підкреслено характерну для тоталітарного суспільства ситуацію, коли критика, прислужуючи панівній ідеології, набуває ознак політичної структури. Ігнорування радянським літературознавством факту функціонування модернізму на теренах України означало одночасне відвернення від проявів художнього репрезентування індивідуальної екзистенції. Лакуну забуття в цей час заповнюють студії представників української діаспори, зокрема Ю. Бойка, П. Голубенка, Г. Костюка, Ю. Лавріненка, М. Ласло-Куцюк, О. Тарнавського, Ю. Шереха, М. Шкандрія та інших, які відзначають високий художній рівень текстів М. Хвильового, В. Підмогильного, В. Петрова-Домонтовича та ін., їхню спорідненість із європейською літературою. Сприятливі умови для об'єктивного й різнобічного висвітлення проблеми складаються в Україні лише в 90-х роках. У статті підкреслено відчутний поступ науковців останніх десятиліть на шляху осмислення екзистенційності як історично й культурно зумовленого явища в українському мистецькому просторі. Огляд тематично-змістового наповнення праць демонструє, з одного боку, тяжіння до охоплення широких історико-літературних періодів, з другого – до створення спеціальних розвідок, предметом розгляду яких є творчість окремих явищ. Збагачені новітнім термінологічним інструментарієм, дослідження націлені на реінкарнацію національної ідентичності нашої літератури як необхідної умови повноцінного й рівноправного функціонування у світовому контексті. Розгляд українського письменства крізь призму основних постулатів філософії існування відкриває перед дослідниками нові літературознавчі обрії та перспективи. На часі – вивчення екзистенційного дискурсу в компаративному аспекті із залученням ширшого кола авторів і текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Червінська О. Рецептивна поетика. Історико-методологічні та теоретичні засади: Навч. посібник / О. Червінська. Чернівці: Рута, 2001. – 56 с.

2. Журба С. Буття людини як антропологічна модель екзистенційного інтертексту в українському інтелектуальному романі 20-х років ХХ століття / С. Журба // *Studia Methodologica: альманах*. Тернопіль : ТНПУ, 2008. – Вип. 25. – С. 224–229.
3. Куриленко І. Екзистенціалістська модель українського інтелектуального роману 20-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / І. Куриленко. Харків, 2006. 17 с.
4. Мельник В. На перехресті міста і села (роман Валер'яна Петровича Підмогильного «Місто» у критиці 20-х років) / В. Мельник // 20-і роки: літературні дискусії, полеміки : літературно-критичні статті. Київ: Дніпро, 1991. – С. 212–260.
5. Михайловська Н. Екзистенційний характер української філософської думки як відображення специфіки національної ментальності: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Н. Михайловська. Львів, 1998. 34 с.
6. Мовчан Р. Модернізм в українській прозі 1920-х років: генезис, поетика, стратегії.: дис ... д-ра філол. наук: 10.01.01 / Р. Мовчан. Київ, 2009. – 434 с.
7. Муслієнко О. Абсурд у семіосфері художньої прози Миколи Хвильового: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / О. Муслієнко. Харків, 2016. – 20 с.
8. Титар О. Український екзистенціалізм у пошуках гуманістичних культурних орієнтирів: філософія нового українського урбанізму «Третьої революції» / О. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». – 2017. – № 57. – С. 11–19.
9. Хопта С. Парадигма екзистенціалізму в українській літературі кінця ХХ століття: систематика художніх образів та характерів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / С. Хопта. Івано-Франківськ, 2009. – 19 с.
10. Яшук Ж. Екзистенційність як художньо-естетичний метод в українській літературі ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.08 / Ж. Яшук. Київ, 1998. – 17 с.
11. Юноша В. (Єфремов П.) Поет чарів ночі / В. Юноша // *Вир революції. Літературно-мистецький збірник*. Катеринослав (Січеслав), 1921. – С. 96–97.
12. Єфремов С. Історія українського письменства [Електронний ресурс] / С. Єфремов. Київ: Femina, 1995. – 538 с. (Електронна бібліотека української літератури). – Режим доступу: <http://sites.utoronto.ca/elul/history/Iefremov/whole.pdf> – Дата доступу: 18.01.2019.
13. Степняк М. Очерки современного украинского романа / М. Степняк // *Красное слово*. – 1929. – № 4. – С. 90–96.
14. Ніковський А. Про «Місто» В. Підмогильного / А. Ніковський // *Життя і революція*. – 1928. – № 10. – С. 104–114.
15. Костюк Г. Валер'ян Підмогильний: Післямова [Електронний ресурс] / Г. Костюк // Підмогильний В. Місто: Роман. Нью-Йорк: Українська Вільна академія наук у США, 1954. – С. 283–293. – Режим доступу: <https://ukrlit.net/article/1259.html> – Дата доступу: 10.01.2020.
16. Шерех Ю. Білок і його забурення / Ю. Шерех // *Досвід кохання і критика чистого розуму: Валер'ян Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій*. Київ: Факт, 2003. – С. 331–340.
17. Мельник В. Валер'ян Підмогильний / В. Мельник // *Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи*. Київ: Наукова думка, 1991. – С. 5–25.
18. Мельник В. Суворий аналітик доби: Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. / В. Мельник. Київ: Б.в, 1994. – 319 с.
19. Шевчук В. Екзистенціальна проза Валер'яна Підмогильного / В. Шевчук // *Досвід кохання і критика чистого розуму: Валер'ян Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій*. Київ: Факт, 2003. – С. 353–366.
20. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. Львів : Літопис, 1997. – 297 с.

21. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. Київ: Либідь, 1999. – С. 206–229.
22. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі на екзистенціально-діалогічних засадах / Г. Токмань. Київ: Міленіум, 2003. – 320 с.
23. Бондаренко Ю. Національна парадигма українського екзистенціалізму / Ю. Бондаренко // Слово і час. – 2003. – № 6. – С. 64–69.
24. Мейзерська Т. Філософія екзистенціалізму у поетичній творчості молодомузівців / Т. Мейзерська // Проблеми сучасного літературознавства: [зб. наук. пр.]. Одеса: Маяк, 2003. – С. 46–68.
25. Лановик З. Матеріальний і духовний світи в біблійній герменевтиці екзистенціалізму / З. Лановик // Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація. Тернопіль: ТНПУ, 2005. – С. 271–290.
26. Назаревич Л. Екзистенційність як філософська та художньо-естетична домінанта української малої прози кінця XIX – початку XX століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. / Л. Назаревич. Тернопіль, 2008. – 217 с.
27. Василюшин І. Епоха й людина в художньо-екзистенційному вимірі літератури періоду ДіПі: автореф. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / І. Василюшин. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2008. – 18 с.
28. Жиленко І. Р. Екзистенціальні візії у малій прозі письменників-емігрантів 1920-х рр. / І. Жиленко // Філологічні трактати. – 2019. – Т. 11. – № 3–4. – С. 52 – 57.
29. Романенко О. Концепція людини в українській літературі 20-х років: (На матеріалі прози Г. Михайличенка, М. Хвильового, М. Івченка, В. Підмогильного): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / О. Романенко. Київ, 2002. – 21 с.
30. Полухович О. Феномен алієнації в українській прозі 1920 – 1940-х років: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / О. Полухович. Київ, 2015. – 21 с.
31. Ткаченко Т. Онтологічно-екзистенційні основи української малої прози кінця XIX–XX століть: дисерт. ... докт. філол. наук: 10.01.01 / Т. Ткаченко. Київ, 2018. – 522 с.

REFERENCES

1. Chervinska O. Receptive poetics. Historical, methodological and theoretical foundations: Educ. manual. Chernivtsi: Ruta, 2001. 56 p.
2. Zhurba S. Being of man as an anthropological model of existential intertext in the Ukrainian intellectual novel of the 20s of the XX century // *Studia Methodologica: almanakh*. Ternopil: TNPU, 2008, Vyd. 25, pp. 224–229.
3. Kurylenko I. Existentialist model of the Ukrainian intellectual novel of the 20s of the XX century: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kharkiv, 2006. 17 p.
4. Melnyk V. At the crossroads of the city and the village (Valeryan Petrovich Podmogilny's novel "The City" in the literary criticism of the 1920s) // *The twenties: literary discussions, polemics: literary-critical articles*. Kyiv: Dnipro, 1991, pp. 212–260.
5. Mikhailovska N. The existential nature of Ukrainian philosophical thought as a reflection of the specificity of national mentality: avtoref. dyser. ... doktora filosof. nauk: 09.00.05. Lviv, 1998. 34 p.
6. Movchan R. Modernism in the Ukrainian prose of the 1920s: genesis, poetics, strategies: dyser. ... doktora filol. nauk: 10.01.01. Kyiv, 2009, 434 p.
7. Musliienko O. Absurd in the semiosphere of Mykola Khvylovy's artistic prose works: avtoref. dyser. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kharkiv, 2016, 20 p.
8. Tytar O. Ukrainian existentialism in search of humanistic cultural landmarks: the philosophy of the new Ukrainian urbanism of the "Third Revolution" // *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia "Teoriia kultury i filosofii nauky"*. 2017, No. 57, pp. 11–19.

9. Hopta S. The paradigm of existentialism in the Ukrainian literature of the late XX century: a systematics of artistic images and characters: avtoref: dyser. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Ivano-Frankivsk, 2009, 19 p.
10. Yashchuk Zh. Existence as an artistic and aesthetic method in the Ukrainian literature of the XX century: avtoref: dyser. ... kand. filol. nauk: 09.00.08. Kyiv, 1998, 17 p.
11. Yunosha V. (P. Yefremov). The poet of the magic of the night // Vyr revoliutsii. Literaturno-mystetsky zbirnyk. Katerynoslav (Sicheslav), , 1921, pp. 96–97.
12. Yefremov S. The History of Ukrainian writing. Kyiv: Femina, 1995. 538 p. (Elektronna biblioteka ukrainskoi literatury). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sites.utoronto.ca/elul/history/Iefremov/whole.pdf> – Accessed: 18.01.2020.
13. Stepniak M. Essays on the modern Ukrainian novel // Krasnoie slovo. 1929, № 4, pp. 90–96.
14. Nikovsky A. About the “City” of V. Pidmohilny // Zhyttia i revoliutsiia . 1928, № 10, pp. 104–114.
15. Kostiuik G. Valerian Pidmohilny: Afterword // V. Pidmohilny. The city: a novel. New York: Ukrainska Vilna akademiia nauk u Spoluchenykh Shtatakh Ameryky, 1954, pp. 283–293. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: : <https://ukrlit.net/article/1259.html> – Accessed: 10.01.2020.
16. Sherekh Y. Protein and its disturbance // Love experience and a critique of pure reason: Valerian Pidmohilny: texts and the conflict of interpretations. Kyiv: Fakt, 2003, pp. 331–340.
17. Melnyk V. Valeryan Pidmohilny // V. Pidmohilny. Short stories. Novels. Kyiv: Naukova dumka, 1991, pp. 5–25.
18. Melnyk V. The strict analyst of the day: Valeryan Pidmohilny in the ideological-aesthetic context of the Ukrainian prose of the first half of the XX century. Kyiv, 1994, 319 p.
19. Shevchuk V. The existential prose of Valeryan Pidmohilny // Love experience and a critique of a pure reason: Valerian Pidmohilny: texts and the conflict of interpretations. Kyiv: Fakt, 2003, pp. 353–366.
20. Hundorova T. Manifestation of the word. The discourse of early Ukrainian modernism. Postmodern interpretation. Lviv: Litopys, 1997, 297 p.
21. Pavlychko S. The discourse of modernism in Ukrainian literature. Kyiv: Lybid, 1999, pp. 206–229.
22. Tokman H. Methods of teaching Ukrainian literature in a high school on the existential-dialogical principles. Kyiv: Milenium, 2003, 320 p.
23. Bondarenko Y. The national paradigm of Ukrainian existentialism // Slovo i chas. 2003, № 6, pp. 64–69.
24. Meizerska T. The philosophy of existentialism in the poetic creativity of representatives of the “Young Muse” // Problemy suchasnoho literaturoznavstva: [zbirnyk naykovykh prats]. Odesa: Maiak, 2003, pp. 46–68.
25. Lanovyk Z. Material and spiritual worlds in biblical hermeneutics of existentialism // Incredibly possible worlds: referentiality, fiction, textualization. Ternopil: TNPU, 2005, pp. 271–290.
26. Nazarevych L. Existence as a philosophical and artistic-aesthetic dominant of the Ukrainian small prose of the late XIX – early XX centuries: dyser. ... kand. filol. nauk: 10.01.06. Ternopil, 2008, 217 p.
27. Vasilyshyn I. The epoch and the person in the artistic and existential dimension of the literature of the DiPi period: avtoref: dyser. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Lviv, 2008. 18 p.
28. Zhylenko I. Existential visions in small prose of immigrant writers of the 1920s // Filolohichni traktaty. 2019, Tom 11, № 3–4, pp. 52–57.
29. Romanenko O. The concept of man in the Ukrainian literature of the 20s: (Based on the prose by G. Mykhailychenko, M. Khvylovy, M. Ivchenko, V. Pidmohilny): avtoref. dyser. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kyiv, 2002, 21 p.

30. Polyukhovych O. The phenomenon of alienation in the Ukrainian prose of the 1920–1940s: avtoref. dyser. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kyiv, 2015, 21 p.
31. Tkachenko T. Ontological-existential foundations of the Ukrainian small prose of the late 19th - 20th centuries: dyser. ... doktora filol. nauk: 10.01.01. Kyiv, 2018, 522 p.

Received: 21 January, 2020